

STIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

První nikajský koncil (325–2025)

První nikajský koncil (325–2025)

**Historie, teologie
a přetrvávající význam**

CTIRAD VÁCLAV POSPÍŠIL

**karmelitánské
nakladatelství**

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Pospišil, Ctirad Václav, 1958-

První nikajský koncil (325-2025) : historie, teologie a přetrvávající význam /
Ctirad Václav Pospišil. -- V Praze : Karmelitánské nakladatelství, 2025. -- 123 stran.

-- (Teologie)

Anglické resumé

Vydalo Karmelitánské nakladatelství ve společnosti KatMedia, s.r.o.. --

Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-7566-572-0 (brožováno)

* 27-732.3/.4-675 * 27-1-051 * 27-875.26 * 27-282.3 * 27-31 * 27-284 * 27-285.4 *
27-74 * 27-9*01/07*-284 * 27-732.3/.4-284/-285 * (560) * (048.8) * (093) * (082.2)

– Katolická církev. Nikajský koncil (1. : 325)

– ekumenické koncily -- Turecko -- 4. století

– křesťanští teologové -- 4. století

– arianismus -- 4. století

– nicejsko-cařihradské vyznání víry

– christologie -- 4. století

– křesťanská dogmatika -- 4. století

– křesťanské polemiky -- 4. století

– kanonické právo -- 4. století

– patristické texty -- 4. století

– koncilní dokumenty -- 4. století

– Ízník (Turecko)

– monografie

– dokumenty

– jubilejní publikace

27-1/-2 - Křesťanská teologie. Dogmatická teologie [5]

Teologická
fakulta
Faculty
of Theology

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Tato publikace vychází s finanční podporou Teologické fakulty
Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

*Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU
je bez souhlasu nositele práv zakázána.*

© KatMedia, s.r.o., Praha, 2025

ISBN 978-80-7566-572-0

Iesus Christus heri et hodie idem, et in saecula!

(Žid 13,8)

Věnováno Josefu Toufarovi

*v roce 75. výročí jeho mučednické smrti
v naději na jeho brzké blahorečení*

OBSAH

Identita, duše naší existence a přežití (slovo úvodem)	8
PRVNÍ NIKAJSKÝ KONCIL VE SVĚTLE HISTORIE A TEOLOGIE	11
I. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OSOBNOSTI I. NIKAJSKÉHO KONCILU A JEHO PRŮBĚH	12
I. 1. Konstantin Veliký	13
I. 2. Areios	18
I. 3. Eusebios z Nikomedie	23
I. 4. Eusebios z Kaisareie	26
I. 5. Alexandr z Alexandrie	28
I. 6. Athanasios	31
I. 7. Eustathios z Antiochie	32
I. 8. Markellos (Marcel) z Ankyry	35
I. 9. Ossius z Cordoby	37
I. 10. Průběh I. nikajského koncilu	38
II. HODNOCENÍ VĚROUČNÝCH ROZHODNUTÍ I. NIKAJSKÉHO KONCILU A JEJICH VÝZNAM PRO DNEŠEK	47
II. 1. <i>Homoúsiion tó Patri</i>	48
II. 2. Nikajské krédo – vítězství monarchianismu?	52
II. 3. Nikajské krédo jako inkulturace, nikoli helenizace kérygmatu a vzor pro nás	54
II. 4. Jde-li o Ježíše Krista, jde o všechno	57
II. 5. Nikajské odmítnutí arianismu je opravdu životně důležité i dnes	60
III. ZÁVĚR: PŘEKONÁVÁNÍ NÁMITEK VŮČI DOGMATICKÉMU ROZHODNUTÍ I. NIKAJSKÉHO KONCILU	64

PROHLÁŠENÍ I. NIKAJSKÉHO KONCILU A SOUVISEJÍCÍ DOKUMENTY (Překlad a komentář)	67
I. ANTIARIÁNSKÉ VYZNÁNÍ VÍRY SYNODY KONANÉ V ANTIOCHII ROKU 324/325	70
II. TEXTY I. NIKAJSKÉHO KONCILU Z ROKU 325	74
II. 1. Vyznání víry (318) otců	74
II. 2. Kánony I. nikajského koncilu	76
II. 3. List Nikajské synody Egyptanům	85
III. DOPIS BISKUPA EUSEBIA KAISAREJSKÝM	89
IV. ÚRYVKY Z EUSEBIOVA SPISU VITA CONSTANTINI, KTERÉ BY MOHLY VRHAT SVĚTLO NA POMĚR IMPERÁTORA K EPISKOPÁTU A ROVNĚŽ NA JEHO ROLI PŘI I. NIKAJSKÉM KONCILU	94
V. ATHANASIOS O ARIÁNECH A EUSEBIÁNECH NA I. NIKAJSKÉM KONCILU	105
Epilog: Týká se to každého z nás	111
Jmenný rejstřík	114
Rejstřík biblických odkazů	116
Použité zkratky	117
Použitá literatura	118
Summary	122
Vydavatelská poznámka	123

IDENTITA, DUŠE NAŠÍ EXISTENCE A PŘEŽITÍ

Slovo úvodem

Upamatovávat se na výročí důležitých událostí rozhodně není bez významu, protože uvedeným způsobem probouzíme a hlouběji si uvědomujeme vlastní rodinnou, národní, případně křesťanskou identitu. K tomu je třeba dodat, že ztratit spolu s určitými vrstvami vlastní totožnosti sám sebe může mít vpravdě tragické následky, protože vykořeněná lidská bytost je snadno manipulovatelná a zneužitelná různými, často zhoubnými, ideologiemi. Navíc jen člověk opravdu nemoudrý se odmítá poučit z historie, a tak stále opakuje tytéž chyby.

Každý křesťan by měl mít ve svém srdci pevně ukotvenou víru v Ježíše Krista, Syna Božího a Syna člověka. Od božské osobní důstojnosti vtěleného Slova se pak odvíjí naše poznání a okoušení korunního mystéria naší víry a našeho života, jímž je sám Bůh Otec, Syn a Duch svatý.¹ Jestliže v roce 2025 počítáme plných 1700 let od konání I. nikajského koncilu, naskýtá se tudíž určitě veliká příležitost znovu promýšlet jádro naší křesťanské totožnosti, která by měla být všem církvím a denominacím společná. Daná záležitost by se mohla stát velikou slavností obnovy vyznání víry v nazaretského Mistra, a to v nejširším ekumenickém rozměru.

Jestliže někdo zasvětil celý svůj profesní život studiu a objasňování obsahu víry v Krista a v Nejsvětější Trojici, jak to platí pro autora této knihy, pak by mělo být vcelku pochopitelné, že právě připomenuté výročí pro něj bude pobídkou věnovat se mnohem podrobněji nežli v předchozích letech právě I. nikajskému koncilu. Je to rovněž šance probouzet nejen zájem o tajemství Krista a Trojice, ale také připomínat jádro naší víry a naší křesťanské identity. Zkrátka a dobře, výzvě daného výročí autor této monografie nebyl s to odolat, a to navzdory ne příliš

1 Srov. *Katechismus katolické církve*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2001, čl. 234.

dobrému zdravotnímu stavu a scházející energii. Bonaventura z Bagnoregia by řekl, že ho k tomu poháněl sám Duch Boží a vědomí vlastního životního poslání či splnění úkolu uloženého mu samotným Nejvyšším.

Pojednávat cíleně o I. nikajském koncilu je vskutku nesnadné a z vědeckého hlediska rovněž nevděčné i značně riskantní. Napsáno toho totiž bylo na dané téma v minulosti více než dost, takže z historického hlediska je opravdu velmi nepravděpodobné, pokud je to vůbec možné, že by se dalo objevit něco nového. Autor má před sebou úkol, při jehož plnění se vystavuje snadné kritice, že něco opomenul nebo se dopustil nějaké drobné nepřesnosti. Celá záležitost je nadto velmi komplikovaná a spleť. Setkávají se zde velké dějiny Římského impéria, církevní dějiny, dějiny filosofie, dějiny teologie, potažmo patristika a patrologie, konečně vlastní systematickoteologická reflexe, která se snaží jednak o hodnocení klíčových problémů, které jsou spjaty s dotyčným koncilem, jednak o vystižení aktuálnosti koncilní nauky v naší současnosti.

Z uvedených důvodů je tato kniha rozčleněna do dvou základních částí. Tou první je relativně dlouhá studie věnovaná I. nikajskému koncilu jak z historického, tak následně z teologického hlediska. Druhou částí je antologie textů přeložených do naší mateřštiny. Jde v první řadě o texty vzešlé z koncilní auly v roce 325 a následně o některá svědectví o průběhu koncilu a o těžkostech, s nimiž se v Nikaji v roce 325 koncilní otcové museli potýkat. Dlouho jsme váhali, v jakém pořadí do knihy tyto dvě partie zařadit. Nakonec jsme antologii ponechali na druhém místě, což však neznamená, že čtenář si postup četby nemůže upravit podle svého vlastního zájmu. Pro někoho bude vhodnější věnovat pozornost nejprve překladu dotyčných historických svědectví a teprve následně spolu s autorem promýšlet historické a teologické souvislosti a implikace.

Rovněž v rámci studie jsme výsledky našeho snažení opět rozvrhli do dvou partií, z nichž ta první je spíše historická, patristická, a proto by do značné míry odpovídala *auditus fidei*. Ono kritické vyhodnocení, případně vyrovnání se s nesnáze-
mi, jež s sebou I. nikajský koncil nese, a také pokus o vystižení

aktuálnosti poselství zmíněného prvního ekumenického sněmu jsou náplní druhé partie. Právě naznačené snažení by se ubíralo cestami *intellectus fidei*.

Nikdo zřejmě není s to zpochybnit, že v naší teologické tvorbě není k dispozici žádné tak rozsáhlé a komplexní zpracování dané problematiky. I když by se našly práce historického či literárního druhu, rozhodně schází hlubší teologické zpracování daného tématu. Rovněž překlad zejména dvaceti kánonů a dalších textů I. nikajského koncilu i některých svědectví o jeho průběhu je nepopíratelnou novinkou.

Doufáme, že předložená publikace bude vhodnou připomínkou prvního ekumenického koncilu v roce sedmnáctistého výročí od jeho konání a že zaujme nejenom teology, ale také historiky a všechny, kdo chtějí svoji víru prožívat nejen emotivně, nýbrž také důstojně na rovině rozumu.

Na závěr tohoto úvodu je autorovou milou povinností poděkovat těm, kdo mu pomáhali připomínkami, korekturami, případně jako přátelé Ježíše Krista a Trojjediného Boha vynaložili mnoho úsilí, aby uskutečnění tohoto projektu bylo zajištěno ekonomicky. Jako projev vděku a úcty k následně jmenovaným v celé knize používáme první osobu množného díla. V první řadě je záhodno jmenovat kolegyni doktorku Veroniku Řehákovou, doktora Pavla Černušku a také profesora Martina Weise. Opmenout nelze vzácné kolegy profesora Tomáše Machulu a docenta Rudolfa Svobodu a Teologickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde jsem našel porozumění a také finanční podporu pro edici této monografie. Nikoli v poslední řadě autorův vděk patří inženýru Jaroslavu Krbcovi za jeho ochotu vydání díla podpořit.

18. 8. 2024

v den památky svaté Heleny, matky Konstantina Velikého

Ctirad Václav Pospíšil

PRVNÍ NIKAJSKÝ KONCIL
VE SVĚTLE HISTORIE
A TEOLOGIE

Jak již bylo naznačeno v celkovém úvodu k této publikaci, nyní předkládaná studie, vzniklá u příležitosti sedmnáctistého výročí od konání prvního ekumenického sněmu, je rozvržena do dvou částí. První je převážně historická, patristická, zatímco ve druhé se vyrovnáváme s teologickými problémy s koncilem spjatými a rovněž s otázkou aktuálnosti poselství daného vrcholného církevního grémia.

Dovolíme si ještě upozornit, že tato studie jako celek není primárně historická ani patristická, nýbrž systematickoteologická, protože těžiště našeho snažení leží na poli teologické analýzy, hodnocení a hledání aktuálnosti poselství I. nikajského koncilu, což se může tu a tam projevit i v první části, nicméně je náplní zejména části druhé.

I. NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OSOBNOSTI I. NIKAJSKÉHO KONCILU A JEHO PRŮBĚH

Kdo je s danou problematikou alespoň trochu obeznámen, jí velmi dobře, že I. nikajský koncil se jeví jako velmi komplexní a spletitý jev jak z pohledu historie, tak z hlediska kvasu teologického myšlení. K tomu pro věřícího teologa přistupuje ještě rozměr duchovní. V této první části bude sice převládat historická, tedy jevová stránka celé problematiky, nicméně se nemůžeme vyhnout občasnému vkročení na pole vlastní teologii.

Jako nejschůdnější cesta se nakonec ukázalo postupně představit protagonisty koncilního dramatu. Na prvním místě je to svolavatel koncilu, císař Konstantin Veliký. Dále pokračujeme vyvolavatelé sporu, jimiž byl v první řadě Areios a téměř souběžně s ním Eusebios z Nikomedie. Následuje jejich spojenec a teologicky nikoli vyhraněný zastánce arianismu a eusebianismu Eusebios z Kaisareie, který mimo jiné poskytuje celou řadu cenných informací o průběhu koncilu, jež jsou však kvůli jeho nepřiměřenému obdivu vůči imperátorovi a stranickosti ne zcela spolehlivé. Pak přichází řada na Areiovy odpůrce, tedy biskupa Alexandra z Alexandrie, jeho sekretáře a nástupce Athanasia, úctyhodného Eustathia z Antiochie, problematického Markella

z Ankyry a konečně na biskupa – poradce Konstantina Velikého pro věci církevní Ossia z Cordoby. Teprve po souhrnném a přehledovém seznámení s těmito osobnostmi a jejich často značně rozrůzněnými teologickými názory budeme s to pomyslně nahlédnout do koncilní auly a s určitou mírou porozumění rekonstruovat něco z průběhu světodějného prvního ekumenického koncilu.

I. 1. Konstantin Veliký²

Konstantin bezesporu proslul tím, že dokázal pod svou vládou znovu spojit celou Římskou říši, což bylo vojensky i politicky jistě opravdu velmi nesnadné, a že totálně proměnil postavení křesťanů ve své říši, což byl počín nepochybně světodějný, jenž svým způsobem poznamenal dějiny celého Středomoří a následně vlastně celé Evropy. Právě tento imperátor v roce 325 svolal I. nikajský koncil a i nadále se výrazně zapojoval do církevních záležitostí.

Celým jménem Flavius Valerius Constantinus (27. 2. 272? – 22. 5. 337 poblíž Nikomedie). Syn Flavia Constantia Chlora, původně vojenského velitele, a jeho ženy Heleny, která snad pocházela z Bithynie³ a nebyla vznešeného původu. Tato pozoruhodná žena se patrně poměrně záhy stala křesťankou. Mladý Konstantin bojoval s Peršany. Po abdikaci Diokleciána v roce 305 se Konstantinův otec stal imperátorem na Západě, nejprve na Balkáně, posléze zejména v Británii a Galii, kteréžto významné římské provincie začal ovládat a svým způsobem spravovat. Syna si hned vyžádal k sobě z Říma, kam se vrátil z Východu

2 Pokud jde o historická fakta, vycházíme přednostně z publikací: MANFRED CLAUSS, *Konstantin Veliký: Římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*, Praha: Vyšehrad 2005; MARCELLA FORLIN PATRUCCO, „Costantino I – imperatore“, in ANGELO DI BERARDINO (ed.), *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, 2. vyd., Casale Monferrato: Marietti 1994, s. 803–805.

3 Někteří autoři anglosaské provenience se nám snaží podsouvat, že svatá Helena pocházela z Anglie, což je velmi nepravděpodobné.

a kde mu hrozilo nejedno nebezpečí. Rok nato zemřel a legie dne 25. července 306 povolaly jeho nástupcem mladého Konstantina. V té době byl syn svaté Heleny vyznavačem slunečního kultu. Do jeho moci konkrétně spadaly Británie, Galie a Hispánie. V roce 310 u Marseille porazil samozvaného Maximiana, a obnovil tak svou nadvládu nad celou Galií. Následně se postavil proti imperátorovi Itálie Maxentiovi, jehož porazil roku 312 v bitvách u Turína a následně u Verony, konečně definitivně 28. října 312 u Milvijského mostu poblíž Říma. Maxentius se měl při útěku utopit v Tibeře. Traduje se, že právě v souvislosti s bitvou u Milvijského mostu se Konstantin vnitřně přiklonil k víře v Krista. Každopádně od tohoto data zaujímal ke křesťanům velmi vstřícný postoj, o čemž svědčí známá Milánská proklamace, deklarace nebo dekret⁴ z roku 313, jímž definitivně končí pronásledování křesťanů.⁵ Nakolik byl tento krok motivován politickým kalkulem a nakolik vnitřním obrácením imperátora Konstantina, toť opravdu nelze rozluštit. Nejpravděpodobnější jsou obě motivace souběžně, přičemž ani sám imperátor by zřejmě nebyl s to upřímně říci, která byla primární.

Konstantin byl každopádně politicky nesmírně prozíravý. Říše nutně potřebovala ideologický tmel i z toho důvodu, že dosavadní politický polyteismus se stával namnoze pouze vnějškovou formalitou. V učených vrstvách nadto nabýval notně vrchu filosofický monoteismus,⁶ jemuž však scházely rituální náboženské formy, které oslovují běžné obyvatelstvo. Křesťanství jako

4 Autoři se při vyjadřování právního typu dokumentu poměrně různí. Z hlediska konkrétního historického účinku je však záležitost povytce druhotná. Značně rozšířené označení „edikt“ je přísně vzato nesprávné.

5 Prvním krokem v tomto směru byl jakýsi toleranční dekret či výnos římského císaře Galeria ze dne 30. dubna 311, což vedlo ke konci pronásledování i ve východní části říše. Galerius za několik dní nato zemřel a moci se promptně v Římě chopil Maxentius. Pronásledování křesťanů tedy končí v letech 312 a 313. Srov. LUDVÍK SVOBODA (ed.), *Encyklopedie antiky*, Praha: Academia 1973, s. 209. Je třeba dodat, že na lokální úrovni se krvavé pronásledování věřících v Krista vyskytovalo i o několik let později.

6 O vlivu filosofického monoteismu v učených vrstvách římské společnosti již na konci republiky svědčí velmi dobře například spis: MARCUS